

И ПРИПОВЕСТ И ПОВЕСТ: ПРИВАТНА ИСТОРИЈА ЧИТАЊА РАНКА ПОПОВИЋА*

(Ранко Поповић, *Очитавање душе*, *Кратка приватна повијест читања*, Бања Лука: Центар за српске студије; Београд: Српска књижевна задруга, 2021, 357 стр.)

Студија *Очитавање душе* Ранка Поповића објављена је 2021. године у издаваштву Центра за српске студије из Бања Луке и Српске књижевне задруге из Београда. Састоји се од 24 поглавља (9–335), након којих следи *Именик писаца и других умјетника, преводилаца и усмених казивача, и оних који нису ништа од тога, али су се нашли међу корицама ове књиге* (337–357). Студија се завршава белешкама о писцу (353–354) и наведеним *Садржајем* (355–357).

Уводно поглавље *Зашто баш читање и откуд повијест као приповијест* (9–16) заправо је интимно и скоро лирско исповедно обраћање Р. Поповића. Скривена и намерна потка уводног поглавља апелативно и отрежњујуће делује по будућег читаоца ове студије. Наиме, заведеност богатим животним и читалачким искуством које Поповић најпре подвлачи, читаоца аутоматски узнемирује. Пре било каквог даљег уплитања у *Очитавање душе* – читалац мора себи да постави питање: јесам ли ја читалац? Ако јесам, какав сам ја то читалац, каквог је квалитета моје читање? Да ли поседујем сензибилитет и читалачку страст о којој аутор говори? Другим речима, Поповић већ у уводном тексту даје упозорење о читаоцу као таквом – о претпоставкама читаоца као таквог, указујући да је читалац вид духовне категорије. Тиме постаје јасно да интенције читаоца у процесу читања не само ове студије, него и књижевности уопште, морају бити много дубље, динамичније и одговорније. Говорећи о неопходности и важности читања, Поповић указује на типске разлике међу читаоцима – у првом реду, на разлике између читаоца и оних који то нису. „Читаоци страсници”, како и сам каже, јесу читаоци изражене читалачке страсти која разоткрива моћи и домете читања.

Да наслов *Очитавање душе* у себи крије својеврсну игру речи, сугерише и сам аутор: ова *приповијест* заправо је повијест која је вероватно нетачна у чињенично-временском редоследу, али је она „нада положена у један префикс с којим ће несумњиво постати, каква-таква приповијест” (16). Сада већ дискурзивно најављено, студија се од приповести отвара ка повести, односно ка Поповићевој приватној историји читања.

На основу наредног поглавља, насловљеног *Мутно доба усмености. Бабин читач и прве идеолошке лекције* (17–28) постаје јасно какав је ефекат имало рано

* Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

детињство, слушање и читање Бећировићеве *Женидбе бега Љубовића* – једине лектире раног детињства – на младог Поповића. Од изузетне важности по (садашњу и будућу) читалачку перцепцију за аутора је имала баба Роса „старовременска жена, истинско биће усмене цивилизације”, са епским осећањем литературе (19). Поповић, наиме детерминише своје читалачке темеље, своје темеље читалачке рецепције (одн. страсти), указујући на снагу утицаја који је остварила усмена књижевност у младалачким годинама, али и на јачину којом је баба Роса својим суптилним идеолошким „раскринкавањима” детерминисала потоња Поповићева разматрања не само књижевности, него и света као таквог. Говорећи о својим школским данима, првим песничким подухватима и такмичењима, аутор даје увид у приватну лектуру детињег доба нижући имена познатих и мање познатих писаца. О томе како су са „пробраном школском лектиром рано [...] почеле да се мијешају, и то крајње неселективно, којекакве друге публикације: новине, ревије, стрипови, љубавни викенд романи...” (29) Поповић говори у наредном поглављу *Ваннаставне активности и десете ствари* (29–35) Поред *Чика*, *Илустроване Политике*, *Света*, *Политикиног Забавника*, сарајевског *Свијета*, загребачке *Арене* и многе друг(ачиј)е литературе, стрипови „кримићи, љубићи и каубојци читали су се на кило” (32). Обухватајући и период касних пубертетских дана, аутор у поглављу *Средњошколско доба – читање и ерос*. *Ремарк из теткине библиотеке*. *Либеро Макрони и велики талас лирике* (36–45) говори о поласку у Трећу сарајевску гимназију *Браћа Рибар*, где је дошло до ширења не само урбаних хоризоната, већ и до ширења Поповићевог библиотечког круга захваљујући гимназијској библиотеци. Врстан средњошколски ученик истанчаног читалачког сензибилитета, говори и о новооткривеној библиотеци званој *Хасан Кикић*, смештеној на обали Миљацке. Својих катарзичних момената проведених у библиотеци, а потом у *Позоришној кафани*, Поповић се радо сећа уз речи: „Литература ме је већ обузела до мјере јаког уплива у свакодневну стварност и већ је снажно започело оно што би се могло назвати надмоћношћу измаштаног над живљеним.” (38). Од класичне школске литературе, аутор коментарише свој полетни и емотивно упечатљиви прелаз ка Ремарку, Слободану Марковићу (прим. аут. Либеру Макрону), Раичковићу, М. Антићу, П. Зупцу, С. Мандићу, К. Симоновом, Б. В. Радићевићу, итд.

Поглавље *Из раних јада у сивомаслинасте дане* (46–53) изнова задире у приватну сферу живота проговором о мајчиној смрти, о позиву у јединицу, у Скопље, и о својим војничким данима; „Та једногодишња епизода мог живота и нема много везе са читањем, бар оним у класичном смислу, али је по много чему непрескочива. Тамо сам, биће, и сазрио, али то онда још нисам знао.” (48). Већ наредним поглављем *Студије, професори, пријатељи, књиге и штошта поводом њих* (54–63), Поповић чини отклон од сумрачних призора војних дана упућујући читаоца на догоровштине приликом студирања на Филозофском факултету. О искуствима са најеминентнијим професорима тадашњег, али и садашњег доба, као што су Радован Вучковић, Зденко Лешић, Ксенија Милошевић, Бранко Милановић, Љубомир Зукловић, Никола Кољевић, Светозар Кољевић, Новица Петковић, али и о новостеченим познанствима и свом куму, Жељку Грујићу, аутор говори у овом поглављу. Период који је предмет ауторовог излагања, период је уживања у „тешкој”, захтевној и ви-

сокој литератури: у првом реду, реч је о Д. Ћосићу, А. Исаковићу, Б. М. Михизу, Д. Михаиловићу, Д. Медаковићу, М. Поповићу, Б. Пекићу, Ф. М. Достојејевском, С. Селенићу, М. Марковом, Д. Ненадићу, С. В. Јанковић, Ж. Павловићу, Тишми, Шекспиру, Сервантесу, Рилкеу, Пастернаку, Каверину, Елиоту, Кавафију, Пиранделу, Његошу, Андрићу, Црњанском, Десници, Селимовићу, Кишу и многим, многим другима. Период након свршених студија, односно период постдипломских студија у Београду, Ранко Поповић предочава у наредном поглављу *Године институтског читања – спорт, гастрономија и књиге. Моји најлуђи романи* (64–73). Поменута прекретница за Поповића је подразумевала неопходни окрет ка, не тако вољеној, стручној, књижевнотеоријској литератури. Прва прочитана књига те врсте била је *Поетика жртвеног обреда* Миодрага Павловића на коју се надовезала *У знаку Молоха* Јована Јанићијевића – и управо су те књиге Поповића упутиле на класике антрополошке мисли какви су Фрејзер, Диркем, Малиновски, Клод Леви Строс, Нортроп Фрај, Бахтин. Шкловски, Баура, Хуго Фридрих, Успенски. Плодоносна искуства Поповића као сарадника на Институту за књижевност у Сарајеву најпре су резултирала Поповићевом првом озбиљном студијом: реч је о магистарском раду *Пјеснички облици у дјелу Алексе Шантића*. О институтском периоду читања, Поповић ће рећи: „кад све саберем, најдрагоценије из тих година било је пројектно бављење старим листовима и часописима, које сам тад доживљавао као библиографску муку и присилу, а тек много послје постао свјестан о каквим је величанственим ризницама знања ријеч.” (68). О утицају који су на њега имале „четири најлуђе књиге са којима сам се у животу сусрео и за којима сам накнадно посезао ко зна колико пута” (69): *Мајстор и Маргарита* М. Булгакова, *Погледај дом свој, анђеле* Т. Вулф, *Сто година самоће* Г. Г. Маркеса и *Деца Поноћи* С. Рушдија, Ранко Поповић нешто више говори у овом поглављу. Кроз шта је све прошао приликом ратних дешавања – где је читање било немогуће, о сусрету са *Романом о Лондону* Милоша Црњанског, аутор указује у поглављу насловљеном *О рату и читању, сасвим кратко, и још краће о Приједору*. *Читалац сопствених књига* (74–80). У овом поглављу читалац може дознати како је Поповић своју прву књигу објавио са четрдесет и пет година, али и како је текао процес израде докторске дисертације. Наредно поглавље *Изнуђени наставак – један мртав пријатељ у тексту* (81–89) Ранко Поповић посветио је покојном пријатељу, Тиху Илијашевићу.

Посебну пажњу својој породици – и унуцуима и прецима – Поповић посвећује у поглављу насловљеном *Моји мали иветићи и жвињанска читања* (90–96), док сугерише о савременом читалачком штиву коме се препушта: Поповић, не тако одушевљен, чита Жене Буковског, белетристички роман *Џоцо Мојес Док нисам срела тебе*, Вирџинију Вулф, Жозеа Сарамата, затим се препушта Лаушевићевој затворској исповести *Година прође, дан никад*. Неретко, Поповић је и читалац православне духовне литературе, те уистину изненађује дијапазон његових читалачких домета који подразумевају свеопште, темељито и разноврсно познавање дијаметрално супротних и разностраних токова књижевности. Коју реч више о Боки Которској, Херцег Новом, Андрићу, Црњанском, Бранку Лазаревићу, а посебно о његовом *Дневнику једнога никога*, аутор излаже у поглављу *Накнадно читање Херцег Новог и дневника једног његовог необичног житеља* (97–109). Освртом на *Исповијести*

Светог Августина на почетку поглавља *Tolle, lege!* – о писмима једне несрећне жене којој је читање значило живот (110–119), Поповић проговара о Аријадни Ефрон (1912–1975), кћерци Сергеја Ефрона и песникиње Марине Цветајеве. Указујући на биографске податке из живота Ефронових, уз трагичну смрт Марине Цветајеве, аутор проговара о судбини преживеле Аријадне која је шеснаест година провела у сибирском прогонству. Наиме, Поповић предочава садржину писама између Аријадне и Пастернака, садржину преписке која је трајала девет година, од августа 1948. до августа 1957. године. У овом поглављу читалац дознаје занимљиви податак о Пастернаковом *Доктору Живаго* (који је добио Нобелову награду, а коју ће Пастернак морати да одбије). Управо је Аријадна Ефрон била та која је романисијеру помагала у изграђивању садржинске и наративне структуре. Између осталог, говорећи о Аријадни Ефрон, аутор указује на трагичност њеног положаја: „Сликарка која није имала времена ни прилике да слика, и списатељица из које су остала само њена писма. Ефронова је сав свој силни, готово еруптивни дар усмјерила на једино што јој је још остало – на читање.” (114).

У поглављу *Послови и дани* (120–133), Поповић дефинише читање, писање и текст као такве:

„И у најужем и у најширем значењу читање је толико растегљив појам да се њиме без остатка могу покрити и култура и егзистенција уједно, а ни временских ограничења нема: може се до миле воље копати по прошлости, залијетати у некакву претпостављену будућност, или утркивати с брзоодлазећом садашњости. Све је ту до вјештине списатеља, до његове моћи да изатка компактан и колико-толико занимљив текст, или оствари конзистентан дискурс, како би рекли преучени и готово по правилу досадни постмодернисти. Упоређивање списатељског заната с ткачачким вишеструко је природно, поготово што, етимолошки, *текст* заиста представља *ткање*.” (120)

Другим речима, Поповић на свом примеру указује на престанак постојања границе између обавезног и необавезног читања – у домену ауторове перцепције и рецепције, свако књижевно дело поседује извесно знање и потенцијал, свако прочитано књижевно дело лично је богатство читаоца. Између осталог, ово поглавље тематизује и Поповићево читање књиге Вере Црвенчанин *Скендерова трајања*, уз сегменте у којима говори о писању предговора за Ћопићеву *Башту сљезове боје*, *Дневник о Чарнојевићу* и *Роман о Лондону* Милоша Црњанског и Његошеву *Лучу микрокозма*. Читалац дознаје и о Поповићевом значајном подухвату приређивања јубиларног петотомног издања Ћопићевих дела, али и за бројне друге читалачке и стваралачке подухвате којима се у свом животном веку бавио и којима се још увек бави. На поменуте теме, уз разлистивање читалачке историје, надовезује се и наредно поглавље *Assimbe, lege!* – *О начинима, ситуацијама и предметима читања* (134–147).

Има дана и кафана – трагом једног носталгичног сећања (148–172), поглавље започето личним доживљајима и виђењима „коронарног доба”, отвара се инова ка садашњости и тренутним књижевним преокупацијама. Уз реминисценције на своју „приватну кафанску митологију”, Поповић проговара и о „историји српске бојемике” која је великим делом и историја српске књижевности. Спомињући нека

од највећих имена српске књижевности и њихова књижевна остварења, аутор проговара о многобројним песмама насталим или потеклим из кафане. Након што ће поглавље *Шта душа памти и обноћ снује – о првом српском роману у стиховима* (173–187) посветити свом пријатељу *Пјеснику*, Ђорђу Сладоју, следи поглавље *Кад је о ријечима ријеч – рјечници као куће ријечи и храмови завјетних дарова* (188–204). Очитано већ из самог наслова, Ранко Поповић говори о лексикографским јединицама које поседује, користи и поштује. Посебна пажња посвећена је Павићевом *Хазарском речнику*, „роману-лексикону у 100.000 хиљада речи”, уз осврт на сведочанство Милисави Савића поводом првог сусрета са структуром и садржином *Речника*, али проговара и о *Српском рјечнику* Вука Стефановића Караџића. Такође, сличне лексикографско-уметничке подухвате Поповић примећује и код Мира Вуксановића у његовој *Семољ трилогији* (*Семољ гора*, *Семољ земља*, *Семољ људи*), код Ђорђа Нешића у делу *Лук и вода*, као и код Миодрага Раичевића (*Равијојло Кликовац*) у сатирички изразито ангажованом *Дукљанском рјечнику*.

Предсказањима, односно оним пророчким у књижевности, Поповић се бави у поглављу *Говорити на сва уста – о ријечима злогуких пророчких казивања* (205–221). Аутор најпре скреће пажњу на српску класичну литературу, посебно наводећи народну епску поезију која је оставила читав низ сведочанстава о „прозорљивцима” (207). Поред снова – главних весника будућности, будућност може бити читана по небеским приликама баш као приликом појаве Игумана Стефана у *Горском вијенцу* П. П. Његоша, или може бити читана из књига инцијела, као код Филипа Вишњића у *Почетку буне против дахија*. Осим тога, Поповић говори о (књижевним) примерима богонадахнутих пророка и народних видовњака, указујући и на разлику између те две крајности коју је Бојан Јовановић посебно истакао у својој антрополошкој студији *Изречено и проречено или о предсказањима креманских видовњака*. У наредном поглављу *Како исписати живот – о аутобиографским и сличним списма* (222–240), Поповић истиче вредност и садржину аутобиографске књиге Стевана Раичковића *Један могући живот*, проговарајући и о аутобиографском у књизи *Живот и прикљученија* Доситеја Обрадовићем, као и о аутобиографском у *Коментарима уз Лирику Итаке* Милоша Црњанског. Том низу тумачења прикључује се и *Аутобиографија* Бранислава Нушића, поједина Ђопићева дела и двотомна *Аутобиографија о другима* Борислава Михајловича Михиза. О вези књижевности и кухиње, односно нешто више о траварима, куварима, лекарима, видарима, биљкама и лековитим травама у књижевности на основу, како аутор каже наше „етнографске класике” Радована Казимировића, Ранко Поповић говори у наредном поглављу, двадесетом по реду, *Sura te ipsum! – љекарије, траварије, куварије* (241–260), док се у следећем, нешто дужем поглављу *Времена и обичаји – из народа у народ* (261–281) аутор изнова враћа теми народног живота и обичаја сугеришући на важност релација између етнографије и етнологије:

„Етнографија није исто што и етнологија, у стриктно научном смислу, али етнографи су готово по правилу и етнологи, јер чињенице сабране у непосредним теренским истраживањима обично сами накнадно систематизују у једну научно уређену цјелину. Обје ове сестринске научне дисциплине имају много додирних тачака са фолклористиком и антропологијом, тако да их је тешко раздвајати у чи-

стом облику, што уосталом није ни упутно.” (261)

Наведени цитат заправо је илустрација самог аутора, који се кроз своју студију *Очитавање душе* на тренутке указује и као етнограф и етнолог, али и као књижевник, научник, антрополог, биограф... Елем, Поповић у овом поглављу указује на рад и постигнућа истакнутих познаваоца народног живота и обичаја: у првом реду, говори о Вуку Караџићу, Вуку Поповићу, Вуку Врчевићу, Виду Вулетићу Вукасовићу, игуману Дионисију Миковићу, архимандриту Јоаникију Памучини, протојереју Николи Беговићу и многим другима. Као најзначајнијег познаваоца пре Јована Цвијића, Поповић истиче деду Милана Ракића – Милана Ђ. Милићевића о чијим подухватима аутор детаљно говори. Већ нешто касније, наводи Поповић, након Милићевића, надлази нараштај универзитетски школованих истраживача народног живота међу којима се рађају у српској науци први фолклористи, антропогеографи и антрополози. Предводник поменутог нараштаја јесте најутицајнији Јован Цвијић, док аутор подробније описује рад Симе Тројановића, Тихомира Р. Ђорђевића, Светозара Томића, Јована Ердељановића, Веселина Чајкановића, Јевте Дедијера, Тихомира Ђорђевића и осталих.

Поповићева констатација у поглављу *Класици и смрт* (282–301) да „прича о литератури једноставно није могућа без онога што је остваривано на њеним врховима” (282) наговештава саму садржину текста. Ранко Поповић отвара тему великог наратива смрти кроз анализирање књижевника. На индивидуално виђење смрти дато кроз призму Десничиног јунака романа *Прољећа Ивана Галеба*, аутор се надовезује говорећи о Црњанском Вуку Исаковичу, Рјепнину, Нађи. Затим, метафизику смрти Поповић наставља тумачењем Селимовићевог Ахмеда Нурудина из романа *Дервиш и смрт*, потом чини осврт на Бранка Ђопића и П. П. Његоша не остављајући скрајнутог и Иву Андрића. Међутим, као што је то већ указивано, Поповићево познавање литературе и књижевности као такве није сведено на искључиво националне оквире – Поповић је и врсни познавалац светских токова писане речи, те проговара и о *Епу о Гилгамешу*, Дантеу, Шекспиру, Достојевском, Гогољу. Више о светским токовима, конкретније о Русима и руским токовима књижевности, аутор излаже у наредном, претпоследњем поглављу *У души распети – Мершовски и руски литерарни генији* (302–321).

Последње поглавље студије *Очитавање душе* насловљено је *Corrente calmo – са Књигом над књигама* (322–336) и у њему Ранко Поповић предочава свој однос према филозофској и теолошкој литератури – у првом реду, однос према Библији. Од теолошке литературе, аутор најпре издваја *Књигу над књигама* за коју сетно каже да му није жао што је се неће за живота начитати и дочитати, колико му је жао што ју је касно открио, али издваја и Давидове псалме и *Књигу Проповедникову*. Чини се да је на научну перцепцију Р. Поповића изразито утицало промишљање у библијском духовно-наративном склопу, будући да аутор указује и говори о „неслућеним хоризонтима” интерпретација које су покренуте читањем *Великог код(екса)* Нортропа Фраја и упознавањем са Фрајевим архетипским тумачењима. Своју студију, аутор завршава интимном исповешћу о свом читању, времену, годинама, унуцима, деди – о моћи којом је студија започета са намером да буде завршена у осмом поглављу –

али се – на основу читања и због читања – утростручила доспевши до 24 поглавља.

Научно посматрано, ако се рачуна да се једна студија/монографија стриктно мора састојати од научних текстова, радова, елабората – погрешна је то рачуница. *Очитавање душе* пример је како једна студија може бити скројена најпре од реалних, животних поглавља која посредно обилују научним приступом књижевности. Другим речима, животна поглавља Ранка Поповиће сведена на 24 *текста*, неодвојива су од (читања) књижевности – она јесу, у литерарном смислу, посебна књижевност за себе. Мултидисциплинарни познавалац књижевности, уметности, музике, позоришта, етнологије, етнографије, антропологије, Ранко Поповић, својом студијом *Очитавање душе*, пружа увид у генезу сопствене читалачке историје, односно историје читања, али и увид у генезу сопственог живота. Несумњиво, Поповићева читалачка историја само је привидно заокружена овом студијом, будући да је на основу само поменутих, а тренутно неанализираних дела светске и националне књижевности јасно закључити да је Поповићева читалачка историја несумњиво много обимнија и пространија.

Александра В. Чебашек*

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за проучавање језика и књижевности

* aleksandra.cebasek@filum.kg.ac.rs